

MensenWerk

In de rubriek MENSENWERK willen we telkens een thema belichten dat op één of andere manier invloed heeft op de werking van het jeugdverblijfcentrum. In HuisWerk 6 kwamen de aandachtspunten en mogelijkheden voor jeugdverblijfcentra op het platteland onder de aandacht. Nu belichten we centra die gelegen zijn dichtbij bossen, natuurgebieden of parken, kortom in het groen.

DE BOMEN DOOR HET BOS

JEUGDVERBLIJFCENTRA GELEGEN IN EEN GROENE OMGEVING

Een jeugdverblijfcentrum in een bosrijke omgeving is vaak zeer goed gelegen: voor jeugdgroepen is het bos een ideale locatie voor bosspelen en voor scholen een perfecte leeromgeving. Ook andere groepen kunnen er zonder twijfel hun gading vinden. Hetzelfde geldt voor natuureservaten en parken. In dit artikel worden de spelregels voor groene ruimte vermeld en het bestaande aanbod dat voor jeugdverblijfcentra interessant kan zijn.

RAVOTTEN IN BOSSEN EN NATUURRESERVATEN: MAGDA?

Bos, park, heide en duinen oefenen een enorme aantrekkingskracht uit op verblijvende groepen. Niet enkel om er een stevige tocht in te maken of een levendig spel in te spelen, maar even goed om er kennis te maken met de planten en dieren. Maar kan dat wel zomaar?

De algemene regel is als volgt: groene ruimtes zijn toegankelijk voor wandelaars op voorwaarde dat ze uitsluitend gebruik maken van de daartoe voorziene wegen of paden. Voor bepaalde activiteiten zullen deze paden en wegen echter niet volstaan. Groepen die van de algemene regel willen afwijken, moeten ofwel gebruik maken van de daartoe voorziene speelzones (zie

verder in dit artikel) of een aanvraag indienen bij de bevoegde persoon of instantie. Daarnaast kunnen in uitzonderlijke omstandigheden (bijv. droogte) bepaalde gebieden verboden worden voor bezoekers.

Wie in natuurgebied komt, hetzij via de paden of wegen, hetzij via speelzones of met een aanvraag, valt ook onder de zorgplicht. Dit wil zeggen dat iedereen, dus ook de verblijvende groep, voor de omgeving zorg moet dragen. Het beschadigen en vernietigen moet in de eerste plaats worden voorkomen.

Als voorkomen niet mogelijk is, moet er beperkt of hersteld worden. Het absoluut vermijden van natuurschade is echter onmogelijk, tenzij je de natuurgebieden niet betreedt. Er bestaat wel een onderscheid tussen vermijdbare en onvermijdbare natuurschade. Een plant vertrappelen of een dier opschrikken door je te verplaatsen zijn voorbeelden van onvermijdbare schade, terwijl het afbreken van takken of het achterlaten van afval vermijdbare schade is. Verblijvende groepen die spelen in een nabijgelegen bos, park of natuurgebied, zullen dus niet kunnen voorkomen

dat ze natuurschade toebrengen. Wel kunnen ze vermijdbare natuurschade voorkomen en onvermijdbare natuurschade beperken door hun activiteiten op de juiste locatie te doen. Als uitbater kan je groepen daarbij begeleiden door hen te vragen respect te hebben voor de omgeving, een overzichtskaart te geven van de bestaande speelzones of door erop te wijzen dat er een aanvraag moet worden gestuurd. Indien mogelijk kan je daarbij de correcte contactgegevens aanreiken.

SPEELZONES

Speelzones zijn afgebakende gebieden in het bos die voor jongeren onder de 18 jaar en hun begeleiders permanent of in bepaalde periodes toegankelijk zijn. De zones kan je herkennen aan de hand van een 'speelzonebord', uitgegeven door het Agentschap voor Natuur en Bos. Een lijst van alle officiële speelzones vind je terug op de website www.bosspel.be.

Kan je als uitbater in de onmiddellijke nabijheid van je jeugdverblijfcentrum geen speelzone terugvinden, dan is het misschien aangewezen om zelf initiatief te nemen. Dit kan door je vraag naar een speelzone te richten aan de plaatselijke jeugddienst of door zelf alle betrokken partijen rond tafel te brengen: de jeugdverenigingen, de bos- en natuurwachters, de gemeentelijke jeugdraad, de bouseigenaars, de natuurverenigingen, de gemeentediensten, enz. Wie het voortouw neemt, is op zich niet van belang, wel dat er een gedragen speelzone wordt gerealiseerd die ecologisch verantwoord is en leuk om in te spelen. Zo

heb je als uitbater de garantie dat je ook in de toekomst een jeugdverblijfcentrum kan aanbieden waar bosspe-len mogelijk zijn.

De belangrijkste partner voor de realisatie van een speelbos, is zonder twijfel de eigenaar van het bos. Maar wie is de eigenaar? Om dit te weten, kan je beroep doen op de gemeentelijke groendienst of de boswachter in je buurt. De gegevens van de boswachters kan je eveneens terugvinden op www.bosspel.be. Afhankelijk van de eigenaar wordt een onderscheid gemaakt tussen een domeinbos, een openbaar bos en een privé-bos. Een domeinbos is een openbaar bos dat beheerd wordt door het Agentschap voor Natuur en Bos en meestal eigendom is van het Vlaams Gewest. Een openbaar bos dat geen domeinbos is, is eigendom van een andere openbare instantie dan het Vlaams Gewest. Een privé-bos is logischerwijs eigendom van een privé-eigenaar.

De eenvoudigste manier om een speelzone te realiseren, is het regulariseren van bestaande plaatsen waar wordt gespeeld. Maar er zijn ook andere mogelijkheden: een ontoegankelijk bos kan toegankelijk worden gemaakt of een nieuw bos kan worden aangeplant. Het spreekt voor zich dat dit laatste extra inspanningen vraagt en veel langer duurt.

Een officiële speelzone creëren in een openbaar bos, doe je na toestemming van de eigenaar en na een advies van de gemeentelijke jeugdraad en van het Agentschap voor Natuur en Bos (www.bosengroen.be), tenzij het Agentschap eigenaar is natuurlijk. Bij een privaat bos is alleen een advies van het Agentschap vereist. Zorg er wel voor dat de speelzone door de bouseigenaar wordt ingeschreven in het bosbeheerplan en in het eventuele toegankelijkheidsreglement. Een bosbeheerplan is een verplicht document voor elk openbaar bos en privé-bos met een oppervlakte vanaf 5 hectare, waarin staat hoe het bos beheerd zal worden. Het toegan-

VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK

HOOGVELD VELDEGEM

Maryline Benoit, uitbaatster van het jeugdverblijfcentrum Hoogveld, te Veldegem-Zedelgem was één van de drijvende krachten achter de aankoop in 1982 van een 5 hectare groot domein. Het domein omvat een stuk speelbos en is voor iedereen toegankelijk, maar extra activiteiten die geen verband houden met jeugdtoerisme, worden beperkt. De reden is verstaanbaar: door de vele groepen krijgt het domein en in het bijzonder het stuk bos, veel te verduren. Op het domein staan namelijk 4 gebouwen: het kasteel, het paviljoen, het landhuis en de hoeve, goed voor een totale capaciteit van ongeveer 120 personen. Dankzij het grote terrein lopen de verschillende groepen elkaar niet voor de voeten, maar extra ruimte is natuurlijk altijd meegenomen. Een eerste optie tot extra ruimte is het bos dat Scouts en Gidsen Vlaanderen in beheer heeft en deels bezit. Maar door de nabije aanwezigheid van Hopper jeugdverblijf Merkenveld, wordt dit bos reeds veel bespeeld. Een bijkomende hindernis is de afstand van Hoogveld naar het openbaar bos. Een kwartier wandelen is ver als er een stuk bos op het domein zelf is. Ondertussen wordt gedroomd van het privé-bos van 14 hectare dat bijna onmiddellijk aansluit aan Hoogveld. Mocht dit domein ooit verkocht worden, zouden ze dit graag aangekocht zien door de (plaatselijke) overheid zodat het toegankelijk wordt voor iedereen. Zo kan het domein Hoogveld mee genieten van extra groene ruimte. Maar dit is toekomstmuziek en afhankelijk van derden.

'T MEZENNESTJE BEVERLO

De groepen die verblijven in het jeugdverblijfcentrum 't Mezenestje hoeven voor een bosspel de openbare weg niet op. Vanaf de achterdeur kunnen de groepen onmiddellijk het bos in. Een duidelijke troef voor het centrum, weet Rosette Snyers, vrijwilligster van 't Mezenestje.

Wel is de toegang van de bossen van Beringen gereguleerd. Zo is het bos enkel toegankelijk op de opengestelde paden en enkel voor de gebruikers (voetgangers, fietsers, ruiters) vermeld op de aanwezige borden. Op de beperkte toegankelijkheid zijn echter twee uitzonderingen: ofwel vertoeven de groepen in de Vossenhoek en Koerselse heide waar een speelzone is voorzien, ofwel vragen ze voor 15 mei een tijdelijke speelzone aan bij het stadsbestuur. In juni wordt dan de vergunning, die op de kampplaats moet worden bewaard, al dan niet toegekend.

'T HAANTJE RUISELEDE

Wie de sleutel van het jeugdverblijfcentrum 't Haantje ophaalt, belt daarvoor aan bij Pierre Vandenheede. Pierre is lid van de vzw 't Haantje en neemt de taak van huisverantwoordelijke voor z'n rekening. Naast de rondleiding binnen, geeft hij ook nog tal van tips die betrekking hebben op de omgeving. Zo kunnen groepen die graag een bosspel spelen, gebruik maken van het nabijgelegen privé-bos of van een openbaar bos wat verderop. Het openbaar bos, ingericht als speelbos, ligt op 15 minuten stappen en is eigendom van de provincie West-Vlaanderen. De ervaring leert echter dat groepen telkens kiezen voor het dichtstbijzijnde bos, het privé-bos. Een schriftelijke aanvraag indienen bij de eigenaar, een patrimoniumvennootschap, is niet nodig. Wel worden de mensen die het bos beheren en er ook wonen, telkens op de hoogte gebracht wanneer er verblijvende groepen zijn. Een eventueel bos- of nachtspel is dan geen probleem op voorwaarde dat er geen schade wordt aangebracht zoals het afbreken van takken of achterlaten van afval.

De Gulke Putten, in beheer bij Natuurpunt vzw, en de Vortebossen, eigendom van Natuurreservaten vzw, liggen eveneens op wandelafstand van 't Haantje, maar zijn beschermde natuurgebieden. Bos- en andere spelen worden daar niet toegestaan. Voor educatieve programma's kan je er wel in. Willen groepen daarvan gebruik maken, dan kan er contact worden opgenomen met de conservator. Met een eenvoudige vraag regelt Pierre een afspraak.

kelijkheidsreglement wordt opgesteld bij toegankelijke bossen, in het bijzonder wanneer het gebruikt wordt door meerdere recreanten zoals ruiters, wandelaars, spelende groepen,... Dit reglement bevat een kaart waarop de diverse zones zijn aangeduid, de betekenis van de (verbod)borden en enkele typische afspraken rond bijvoorbeeld het organiseren van nachtspelen. Je kan het terugvinden aan de voornaamste ingangen van het bos.

Om het verwezenlijken van speelzones te stimuleren, worden subsidies en een verzekering burgerlijke aansprakelijkheid voorzien door de Vlaamse overheid. Privé-eigenaars kunnen een jaarlijkse subsidie krijgen van 100 euro per hectare voor het openstellen van een speelbos. Lokale besturen kunnen dan weer, via een samenwerkingsovereenkomst met de Vlaamse overheid, 50% tot 70% van de kosten terugkrijgen voor het aankopen en (her)inrichten van speelbossen.

Wie z'n bos openstelt voor speelzone, loopt een klein risico aansprakelijk gesteld te worden bij een eventueel ongeval. Daarom sloot de Vlaamse regering een verzekering burgerlijke aansprakelijkheid af die de eigenaars dekt, ongeacht het soort boseigenaar. Hiervoor moet de eigenaar zijn bos wel beheren als een goede huisvader.

Wil je als uitbater wat ondersteuning bij de volledige procedure, dan kan je terecht bij de Vereniging voor Bos in Vlaanderen vzw (www.vbv.be). Zij bieden bijvoorbeeld gratis voordrachten aan in je eigen gemeente. Die ondersteuning kan van pas komen voor bossen met een complexe eigenaarsstructuur of wanneer het overleg met

de diverse partners niet vlot loopt. De organisatie brengt daarnaast ook advies uit rond de inrichting van een speelvriendelijk bos.

Lectuur kan je vinden bij Steunpunt Jeugd (www.steunpuntjeugd.be). Het boek 'Jeugd bij bosjes' toont aan hoe je bijvoorbeeld planmatig meer groene ruimte kan creëren en omschrijft daarbij een project. Een ander hulpmiddel is de bundel 'De Vlaamse Bostoegankelijkheid en de mogelijkheden voor het jeugdwerk' die het bosdecreet op maat van het jeugdwerk weet om te zetten. Daarenboven kan je nog twee documenten terugvinden die tips geven rond het inrichten van speelruimtes. Zowel de bundel als de twee documenten zijn te downloaden op hun website.

Omdat praktijk vaak meer zegt dan theorie, is het aan te raden bestaande projecten te bezoeken. Go4nature (www.go4nature.be) kan je daarbij zonder twijfel helpen, want elk jaar ondersteunen ze via een financiële impuls enkele initiatieven.

TOESTEMMING VRAGEN

Heb je als uitbater geen speelzone in de buurt en blijkt het onmogelijk één te realiseren, dan kan de verblijvende groep een aanvraag indienen om een spel te spelen in een nabijgelegen bos. Een eerste stap is het contacteren van de plaatselijke boswachter. Bij de boswachter kan je terecht voor alle vragen. De adresgegevens van alle boswachters kan je, zoals vermeld, terugvinden op www.bosspel.be. Voor de bossen die eigendom zijn van het Agentschap Natuur en Bos, moet je een schriftelijke aanvraag indienen bij de woudmeester van de betreffende provincie en dit 14 dagen voor de activiteit. Per provincie is er één woudmeester en deze houdt zich vooral bezig met de coördinatie van de verschillende boswachters. De contactgegevens van de woudmeesters vind je terug op www.bosgroep.be. Voor alle andere eigenaars is een mondelinge toestemming voldoende, maar dit is af te raden. Je hebt beter iets op papier.

AAN WIE TOESTEMMING VRAGEN?	DOMEINBOS	OPENBAAR BOS	PRIVÉ-BOS
VOOR BOSSPELEN VAN -18-JARIGEN EN HUN BEGELEIDERS	Woudmeester		Eigenaar
VOOR ANDERE ACTIVITEITEN DAN BOSSPELEN		Eigenaar en woudmeester	
OM EEN TENT OF TOUWEN-PARCOURS OP TE ZETTEN		Eigenaar en woudmeester	
OM EEN PUT TE GRAVEN	Woudmeester		Eigenaar en woudmeester
OM HOUT TE SPROKKELEN	Woudmeester		Eigenaar
OM VUUR TE MAKEN IN EEN STRAAL VAN 100M ROND HET BOS	Woudmeester (tenzij vaste kampvuurplaats in bosbeheersplan)		Eigenaar en woudmeester (tenzij vaste kampvuurplaats in bosbeheersplan)

Op de aanvraag moet de verblijvende groep volgende elementen vermelden: de omschrijving van de activiteit en een precieze tijd- en plaatsbepaling, de naam van de organisatie en de contactgegevens van de groepsverantwoordelijke.

Verblijvende groepen die zich buiten de paden en speelzones bevinden en daarvoor geen aanvraag hebben ingediend, kunnen door de boswachter worden beboet. Zeker bij beschadiging worden serieuze boetes uitgeschreven. Een boswachter heeft een politionele bevoegdheid waardoor hij proces-verbaal kan opstellen, ook in privé-bossen.

Heb je een jeugdverblijfcentrum op de grens met Wallonië of het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dan weet je best dat er buiten Vlaanderen een andere regelgeving van toepassing is. Hiervoor kan je ook terecht op de site www.bosspel.be.

EN NATUURRESERVATEN?

Net zoals bossen, zijn ook natuurreservaten enkel toegankelijk voor voetgangers zolang ze zich op de paden bevinden. Maar wat als die natuurreservaten ook leuke speeldunnen zijn of aantrekkelijke heide hebben dichtbij het jeugdverblijfcentrum? Kan er dan ook zo'n speelzone worden voorzien? Jawel, de mogelijkheid bestaat om natuurreservaten ook buiten de paden toegankelijk te maken. Het natuurreservaat moet dan wel beschikken over een beheerplan waarin de activiteiten die toelaatbaar zijn, worden omschreven. Niet omschreven activiteiten zijn

verboden. In de praktijk blijkt echter dat de activiteiten in de beheerplannen vaak vaag zijn, waardoor de organisatie van diverse activiteiten niet mogelijk blijkt te zijn. Een aanpassing van het beheerplan zal dus nodig zijn om van de voorziene paden af te wijken. Hiervoor zal opnieuw een dossier moeten worden opgesteld dat door diverse instanties moet worden goedgekeurd. Wat de Vlaamse natuurreservaten betreft, kan je als uitbater alvast terecht bij de natuurwachter van het Agentschap voor Natuur en Bos. De andere natuurreservaten zijn veelal een eigendom en/of beheer van een terreinbeherende natuurvereniging zoals Natuurpunt vzw, Durme vzw of Limburgs Landschap vzw. Contacteer de lokale verantwoordelijke om de mogelijkheden te verkennen. Een gegendste natuurwandeling zal meestal wel kunnen.

ENKELE ACTIVITEITEN ONDER DE LOEP

Kampen bouwen, hout sprokkelen voor het kampvuur, een apenbrug tussen twee bomen of een rechtdoortocht: het kan allemaal zonder probleem in een speelzone of in een bosgebied waarvoor je een aanvraag hebt ingediend. Ook in erkende of aangewezen parken met een speelzonebord of met een toelating van het Agentschap voor Natuur en Bos, is het dus mogelijk. Zelfs in natuurreservaten waar deze specifieke activiteiten werden neergeschreven in het beheerplan, kan het.

Voor kampvuren ligt dit anders. Kampvuren zijn slechts mogelijk als daarom-

trent melding wordt gemaakt in respectievelijk het toegankelijkheidsreglement of het beheerplan. Is dit niet het geval, dan kan het niet tenzij je via een aanvraag toestemming hebt gekregen. Voor nachtspelen in speelzones hoef je geen toestemming te vragen, tenzij het toegankelijkheidsreglement dit niet toelaat. Je doet er wel goed aan nachtspelen te melden aan de boswachter.

HET AANBOD

Zijn er in de omgeving van je jeugdverblijfcentrum kansen om er met de verblijvende groep op uit te trekken in bossen of natuurreservaten, dan kan je als uitbater eventueel in een aanbod voorzien. Net zoals bij jeugdverblijfcentra gelegen op het platteland, moet je ook hier niet van nul beginnen. We zetten enkele mogelijkheden op een rijtje.

De bron bij uitstek voor alle bosinformatie is, zoals je uit het artikel al kon afleiden, de website www.bosspel.be. Naast tal van bosspelen, geeft de website de juiste contactgegevens weer van boswachters, de locatie van de diverse speelzones en vind je er heel wat links naar organisaties die rond het thema bos werken. Aanvullend op de website is er ook het boek "Kiekebos, als bomen gaan spelen". Het boek is in eerste instantie bedoeld voor het jeugdwerk, maar als uitbater kan je er ook heel wat uit halen. Buiten de vele bosvriendelijke spelen bevat het boek nog een schat

DE WINNER OVERPELT

Midden in het Park der Lage Kempen, in totaal 800 hectare groene ruimte, ligt Hopper jeugdverblijf De Winner. Voor het natuurgebied bestaat tot op heden nog geen bosbeheerplan, maar in de nabije toekomst komt daar verandering in, stelt verantwoordelijke Steven Raeymaeckers.

De bossen rondom De Winner, zo'n 200 hectare, worden ingekleurd als speelzone en zijn dus vrij toegankelijk voor groepen. Ook een kampvuurkring en de 6 kampeergonden worden erin opgenomen. Een toegankelijkheidsreglement is er daarentegen niet. In het huishoudelijk reglement staat wel dat geluidsversterking buiten en auto's in het bos rond De Winner verboden zijn.

Door de aanwezigheid van zoveel groene ruimte, lag het uitwerken van educatief materiaal voor de hand. In de infobundel, te raadplegen op de website, kan je het volledige aanbod en de troeven van de regio terugvinden. Wat er nog niet bijstaat, is het 'Eco-educatief pakket' dat nu wordt uitgewerkt voor scholen met steun van het Electrabelfonds van de Koning Boudewijnstichting. Hierdoor kunnen de jongeren vaststellen hoe groot of klein hun ecologische voetafdruk is. Zo leren ze bijvoorbeeld het verschil tussen een gewone en spaardouchekop, de werking van zonnepanelen en het zuiveren van water.

Wat er in de toekomst ook nog bijkomt, is een natuurlokaal met vaste elementen zoals determinatietabellen voor bomen, zwammen en grassen, posters, educatieve fiches, werkbladen voor tweede en derde graad lager onderwijs en een bosspel 'Yggdrasil'.

aan bijkomende weetjes en doetips die als aanzet kunnen dienen voor een eventueel educatief pakket.

Wie aan natuurreservaten denkt, legt waarschijnlijk onmiddellijk de link met de organisatie Natuurpunt vzw. Hun aanbod is divers en te raadplegen op hun website (www.natuurpunt.be). Naast een overzicht van alle natuurreservaten, opgesplitst per provincie of per thema zoals wandelgebieden, vogelkijkhutten en rolstoelpaden, kan je ook een lijst vinden van de bestaande bezoekerscentra van Natuurpunt vzw. In deze centra, toegankelijk voor groepen, scholen en verenigingen, zijn permanente tentoonstellingen voorzien van dieren en planten, eigen aan de streek. Natuurpunt vzw beschikt ook over een educatief aanbod voor scholen. Via de boskoffer, de waterkoffer, de weidevogelkoffer of de papierkoffer, voorzien van een begeleidende map voor leerkrachten en werkblaadjes voor de leerlingen, leren jongeren spelenderwijs de natuur kennen. De koffers kunnen enkel ontleend worden na reservatie bij Natuurpunt Educatief.

Nog een interessante website is www.milieueducatie.be, een website van de Cel Natuur- en Milieueducatie (NME) binnen het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie. Op de website kan je o.a. een overzicht vinden van hun uitgebreid educatief aanbod. Zo kan je zoeken naar alle materiaal dat voor handen is rond natuur- en milieueducatie via de centrale databank (de NME-inventaris) en de digitale bibliotheek. Dit materiaal kan je raadplegen, uitlenen of kopen. Via dezelfde website maak je ook kennis met de 3 natuureducatieve centra die ze uitbaten: De Helix in Geraardsbergen, De Nachtegaal in De Panne en De Vroente in Kalmthout.

Behalve de Vlaamse ondersteuning heeft de Cel Natuur- en Milieueducatie ook vertakkingen naar het provinciale en gemeentelijke niveau. Op het provinciale niveau wordt ondersteuning aangeboden door bijvoorbeeld lespakketten uit te werken of educatieve koffers aan te bieden. Daarnaast onderhouden de provinciale centra ook

contacten met allerlei relevante partners, zoals gemeentelijke milieudiensten of natuurverenigingen. Sommige gemeenten organiseren op hun beurt, onder impuls van de milieueambtenaar of milieuraad, zelf initiatieven of ondersteunen de initiatieven van plaatselijke jeugdverenigingen. Via deze kanalen kan je als uitbater de mogelijkheden in eigen streek raadplegen. Voor het jeugdwerk heeft de Cel Natuur- en Milieueducatie tot slot nog een aparte werking rond natuur en milieueducatie opgestart: Jerom wat staat voor Jeugd, Ruimte, Omgeving en Milieu. Op hun website www.jeromweb.be kan je o.a. kamptips en nog andere spelletjes vinden rond dit thema, samen met een aantal interessante links. Tot slot werkte Inverde vzw (www.inverde.be) een aantal koffers en vormingspakketten uit rond natuurvriendelijke spelen. Deze richten zich naar animatoren en hoofdanimatoren van het jeugdwerk, maar kunnen misschien een goede basis zijn voor het uitwerken van een eigen educatief pakket.

SPELBREKERS IN DE NATUUR

Bossen en natuurgebieden zijn dan wel aantrekkelijk om in te ravotten, toch kunnen de aanwezige dieren en planten soms ook voor narigheden zorgen. Denken we hierbij aan teken, berenklaauw of de eikenprocessierups die de voorbije maanden niet uit de media "weg te branden" was. Als uitbater kan je daarop dus best voorbereid zijn en eventueel voorzien in een EHBO-koffer. Toch is voorkomen beter dan genezen: daarom kan je de verblijvende groepen ook attent maken op de aanwezigheid van die dieren en planten. Je kan informatiefolders ter beschikking stellen in je jeugdverblijf. Deze folders kan je als uitbater gratis downloaden via de website van het Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid (www.zorg-en-gezondheid.be).

Met dank aan Frank Strynck (Merkenveld) en Katrijn Gijsel (Steunpunt Jeugd)

